

аспірант кафедри світової
літератури та славістики
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

НАТУРАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОМАНУ ЕДІТ ВОРТОН «ЕПОХА НЕВИННОСТІ»

Постановка проблеми. Едіт Вортон (1862–1937) посідає одне з чільних місць в американській літературі першої половини ХХ століття. Вона працювала в різних жанрах і є автором близько одинадцяти творів у жанрі нон-фікшн («The Decoration of Houses» (1897), «Italian Villas and Their Gardens» (1904), «French Ways and Their Meaning» (1919) та ін.), п'ятнадцяти романів («The House of Mirth» (1905), «The Reef» (1912), «The Age of Innocence» (1920) та ін.), семи повістей («The Touchstone» (1900), «Ethan Frome» (1911), «Old New York» (1924) та ін.), вісімдесяти п'яти оповідань, трьох поетичних збірок («Verses» (1878), «Artemis to Actaeon and Other Verse» (1909), «Twelve Poems» (1926)). Завдяки літературній майстерності та глибокому психологізму письменниці здобула репутацію «Толстого в спідниці», а 1921 – отримала Пулітцерівську премію, ставши першою жінкою в історії США, яку удостоїли цієї престижної нагороди.

У творах Едіт Вортон можна прослідкувати натуралістичні тенденції, однак вказане питання, як і проблема її творчості загалом, не знайшли достатнього вираження у вітчизняному літературознавстві. Насамперед це пов'язано з тим, що на сьогодні українською перекладено лише один роман автора – «Епоха невинності», а тому її ім'я залишається маловідомим серед широкого кола українських читачів. Отже, саме необхідність популяризації творчої спадщини Едіт Вортон та потреба її ґрунтовного вивчення зумовлюють важливість нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Натуралізм як літературний напрям стало залишатися об'єктом літературознавчих досліджень від часу своєї найбільшої популярності (між 1890 та 1915 роками) аж по сьогодні. На думку французького теоретика натуралізму Еміля Золя, натуралістичний роман (або, як він його називає, роман експериментальний) відрізняється від будь-якого іншого роману тим, що тут під час дослідження природи та людини домінує експериментальний метод. Письменник-натураліст виступає одночасно спостерігачем та експериментатором: як спостерігач, він *«показує факти такими, якими їх бачить, <...> знаходить ґрунт, на якому розгортатимуться події та діятимуть його персонажі»*, а як експериментатор – *«призводить дійових осіб до руху в межах того чи іншого твору, показуючи, що послідовність подій саме така, як того вимагає логіка досліджуваних явищ»* (пер. – Х.Б.) [3].

Схожі ідеї знаходимо у статті відомого американського романіста-натураліста Френка Норріса «Роман з метою» («The Novel with a Purpose»). Норріс доводить, що натуралістичний роман не просто прагне відтворити певне явище дійсності, а намагається *«щось довести, проаналізувати вплив цілого ряду чинників, як-от суспільні тенденції чи походження, на окрему людину»* [7, с. 7]. Таким чином, за визначенням американської вченої Донни Кемпбелл (Donna Campbell), *«на відміну від реалізму, який приділяє основну увагу літературній техніці, натуралізм вміщає в себе цілу філософію: письменники-натуралісти вивчають своїх персонажів крізь призму їхнього взаємозв'язку зі своїм середовищем»* [4, с. 152].

Питання натуралізму активно вивчалися радянським літературознавством. Слід, зокрема, відзначити праці В. Адмоні, М. Владімірової, В. Кулешова, Є. Кучборської, Н. Мелик-Саркісової, Р. Самаріна. Дана проблематика залишається й у полі наукових інтересів українських вчених. Різні аспекти натуралізму аналізуються у працях таких дослідників, як Р. Голод, Н. Гричаник, В. Матвіїшин, В. Рогозинський, Г. Фінчук та ін. Проте проблема філософії натуралізму у творчості Едіт Вортон ще не знайшла свого вираження.

Зауважимо, що американські науковці також не відразу звернули увагу на натуралізм у творах Едіт Вортон. Американські вчені взагалі довго «відмовлялися» помічати ознаки натуралізму не лише в доробку Вортон, але й у творчості інших письменниць, як-от Кейт Шопен чи Еллен Глазгоу, вірогідно, вважаючи жінок не здатними настільки цинічно зображати дійсність, як це робили натуралісти-чоловіки. Як пише Донна Кемпбелл (Donna Campbell), якщо вже якийсь дослідник і зараховував письменниць до числа натуралістів, то винятково до *«категорії «а також», тобто тих авторів, які, здавалося б, «також» написали кілька натуралістичних творів, але яких було важко віднести до якої-небудь групи <...>, оскільки вони знаходилися десь між реалізмом, регіоналізмом та натуралізмом, а тоді й зовсім починали писати історичні чи звичаєві романи»* [4, с. 153]. Стосовно Едіт Вортон подібну тезу висловлює Ларрі Рубін (Larry Rubin): незважаючи на те, що *«течія натуралізму має потужний вплив на мистецтво Едіт Вортон <...>, критики часто його ігнорують»* [7, с. 182].

Таке ставлення американської критичної думки до письменниці пояснює дослідник натуралізму Дональд Пайзер (Donald Pizer). Він зауважує, що тогочасні науковці просто уникали необхідності інтерпретувати її твори з точки зору натуралізму, оскільки *«художні світи Норріса, Крейна та Драйзера, натуралістів часів Вортон, дуже вже відрізнялися від художнього світу самої Вортон»* [6, с. 241]. Наприклад, у романі «Епоха невинності» автор не наводить шокуючі описи відхожих місць, не торкається проблем проституції, важких умов життя і праці робітників чи селян, що так притаманно для творчості натуралістів її доби, а навпаки, застосовує натуралістичні тенденції для опису буднів американських елітарних кіл.

Першим, хто помітив цю особливість, вважається Блейк Невіус (Blake Nevius). У праці «Едіт Вортон: дослідження творчості» («Edith Wharton: A Study of Her Fiction») він звертає увагу на те, як у романі «Дім радості» («The House of Mirth») його протагоніст – світська красуня Лілі Барт – виступає «настільки явним продуктом спадковості, середовища та історичної доби <...>, як і кожен протагоніст у будь-якому визнаному натуралістичному романі» [5, с. 57]. Ця праця побачила світ у 1953 р. і відіграла важливу роль для подальшого вивчення літературної спадщини письменниці. З того часу натуралістичні аспекти у творах Едіт Вортон стало залишатися в полі наукових інтересів англійських дослідників. Не є винятком і роман «Епоха невинності», який, на думку Дональда Пайзера (Donald Pizer), разом з «Американською трагедією» Теодора Драйзера знаменує «<...> зрілу фазу американського натуралізму» [4, с. 156]. Крім уже згаданих нами Д. Кемпбел (D. Campbell), Бл. Невіуса (Bl. Nevius), Д. Пайзера (D. Pizer) та Л. Рубіна (L. R), питанням про філософію натуралізму у творах Едіт Вортон цікавилися Берт Бендер (Bert Bender), Джанет Бір (Janet Beer), Лора Сальтц (Laura Saltz), Дженніфер Флайсснер (Jennifer Fleissner) та багато інших. Проте, незважаючи на жвавий інтерес зі сторони західних вчених, питання про філософію натуралізму у творчості Едіт Вортон, як уже зазначалося, залишається невирішеним в українському літературознавчому дискурсі. Саме необхідністю системного аналізу творчого доробку письменниці й зумовлюється актуальність нашого дослідження. Наукова новизна полягає в тому, що вперше у вітчизняному літературознавстві здійснено інтерпретацію роману Едіт Вортон «Епоха невинності» з позиції філософії натуралізму.

Метою статті є інтерпретація роману Едіт Вортон «Епоха невинності» з позиції натуралізму як художньо-естетичного явища. З поставленої мети випливають такі завдання: 1) проаналізувати роль спадковості, виховання та середовища в романі; 2) на прикладі роману дослідити вплив філософії та поезики натуралізму на художній стиль письменниці.

Виклад основного матеріалу. Вплив філософії натуралізму в «Епосі невинності» відчуваються в різних сферах життя героїв. Протагоністи зачитуються творами таких письменників-натуралістів, як брати Гонкур, Г. де Мопассан, Ж.-К. Гюїсманс, цікавляться філософськими ідеями еволюціоніста Г. Спенсера, а їхня лінія поведінки повністю визначаються впливом спадковості, виховання та середовища – трьох фундаментальних категорій натуралізму.

Про велике значення спадковості згадується вже в першому розділі. Коли фешенебельна публіка Нью-Йоркської музичної академії намагається ідентифікувати незнайомку в ложі місіс Мінготт, старий пліткар Сіллертон Джексон, який «<...> досконально знав родоводи усіх аристократичних родин» [1, с. 14], безпомилково визначає: це кузина Мей Велланд – «<...> та сама, яку в родині називали «бідолашка Еллен Оленська» [1, с. 15]. Загалом, світське товариство розглядає спадковість як силу, з якою «<...> нічого не поробиш» [1, с. 248]. Вважалося, що кожна знатна сім'я мала свої характерні риси, які відрізняли її від інших та передавалися у спадок нащадкам. Приміром, всі знали, що «<...> молоде покоління Леффертсів <...> – <...> фанатичні скнари, а Рашворти мають просто фатальну схильність до безглузвих шлюбів. <...> в кожному другому поколінні олбанських Чіверсів обов'язково народжується психічнохворий нащадок, і саме тому кузини й кузини з Нью-Йорка уникають шлюбів з олбанськими родичами» [1, с. 14].

Характерні особливості окремих індивідів теж пояснюються впливом спадковості. Зокрема, коли місіс Велланд обурюється, що «Ньюлан ніколи нічого не планує задалегідь», то згадує, що зять чинить «<...> точнісінько як його батько», а «<...> оскільки ця його дивність була визнана спадковою, <...> питання про Ньюландове неробство відпало саме собою» [1, с. 248]. Мати та сестра Арчера були «<...> типовими Ньюландами», а також «<...> схожі між собою, мов сестри» [1, с. 41]. Міс Арчер також успадкувала від матері свої смаки та вподобання: вони разом «<...> вирощували тропічні напороти, плели макраме, гаптували полотно шерстю, колекціонували глазуровану кераміку <...>, передплачували журнал «Добре слово» та обоженювали романи Уїди» [1, с. 41]. Крім того, мати й дочка мали «однаковісний» словниковий запас [1, с. 41].

Подібна паралель між матір'ю та дочкою проводиться на прикладі сімейства Велландів. Якось Арчер помітив, що «в особі літньої леді це вгадувалися сліди минулої вроди, очевидно була і схожість із донькою» [1, с. 165], – тож це змусило його задуматися: «<...> чи не судилося обличчю Мей з літами так самісінько огрубнути і набутти виразу безгрішної наївності, подібної до личини» [1, с. 165]. Мей переймає від мами й власну лінію поведінки, зокрема, що стосується організації побуту та створення сім'ї. Вона так само одержима ідеєю «убивати час» [1, с. 247], у конфліктних ситуаціях відповідає «<...> тим твердим і бадьорим тоном, який засвоїла від матері» [1, с. 296], потурає примхам чоловіка «<...> немов містерові Велланду-старшому» [1, с. 296]. Тож, одного дня Ньюланд із жахом усвідомлює: весь цей час дружина «<...> просто дозрівала, щоб перетворитися на точну копію своєї матері, і в міру того <...> намагалася перетворити його на копію містера Велланда» [1, с. 326].

Навіть «екстравагантна» (як для нью-йоркського бомонду) графиня Оленська не уникала впливу спадковості. В одному з діалогів між Арчером та Кетрін Мінготт письменниця дає зрозуміти, що своєю незалежністю та здатністю жити на власний розсуд Еллен завдячує саме бабусі – «<...> з усіх моїх дітей та онуків жоден не пішов у мене, окрім крихітки Еллен...» [1, с. 174]. У Нью-Йорку було відомо: «<...> все, на що може зважитися чоловік із П'ятої авеню, на те саме здатна відважитися й стара місіс Менсон Мінготт» [1, с. 16]. У товаристві її нарекли Катериною Великою, адже це була «<...> амбітна і владна стара, <...>, батько якої зганьбив себе за таємничих обставин, а вона <...> змогла не лише змусити всіх прикусити язика і забути про це, а й домогтися того, що її чоловіком став голова впливового і багатого клану Мінготтів» [1, с. 16]. Отож, ті самі риси, які свого часу дозволили місіс Мінготт відвоювати втрачене становище в суспільстві, вдало видати дочок заміж і навіть збудувати будинок на власний смак – не з бурого піщаника, як того вимагали правила пристойності тих часів, а з

«<...> ясно-кремового <...> каменю на пустирі поблизу Центрального парку» [1, с. 16] – через багато років допомагали і її онуці відстоювати перед родичами право жити окремо від чоловіка.

У романі «Епоха невинності» поняття спадковості тісно пов'язане з поняттям виховання. Тогочасне виховання не просто поглиблює чи викорінює успадковані героєм якості та нахили: саме уявлення про нього передається у спадок від покоління до покоління. В його основі лежать загальноприйняті постулати – «<...> правила пристойності, яким підкорявся увесь старий Нью-Йорк» [1, с. 213]. Наприклад, хлопців навчали, що «будь-який «пристойний» молодий чоловік» мав «приховувати своє минуле», в той час як будь-яка «пристойна» дівчина «<...> взагалі зобов'язана не мати жодного минулого, яке слід було б приховувати» [1, с. 52]. Ідеальна дівчина повинна втілювати «<...> спокій, стабільність, почуття вірної дружби й усвідомлення обов'язку» [1, с. 231], якому слід залишатися вірною, «<...> хоч би як з нею не поводитися» [1, с. 52]. «Пристойні» жінки не мали ніяких романтичних ілюзій, адже вважалося, що «<...> жінок, яких чоловік любить і шанує, відділяє нездоланна прірва від тих, що створені для втіхи і заслуговують тільки на жаль. У цьому їх завзято підтримують матері, тітки та інші родички похилих літ, одноставно переконані, що «подібні речі» з боку чоловіка – звичайна дурість, тоді як з боку жінки – завжди злочин» [1, с. 112].

Для концепції виховання важливе значення мало тодішнє уявлення про справжнього американського джентльмена. «В Америці джентльменові не личить займатися політикою» [1, с. 143]. Йому також не годиться пов'язувати життя з комерцією, бути честолюбним, бажати досягти успіху у своїй царині чи думати про еміграцію. Як підсумовує Едіт Вортон, «справжній» джентльмен «<...> залишається вдома і ні в чому не бере участь» [1, с. 144]. По суті, «світський лев» мав не набагато більше можливостей для самореалізації чи саморозвитку, ніж світська дама. Таким чином, перед читачем постає ситуація, коли Ньюлан Арчер, молода освічена людина з політичними амбіціями, змушений нудитися «<...> без діла у відведеному йому кабінеті адвокатської контори «Леттерблер, Лемсон і Лоу» [1, с. 107], де на його присутність рідко звертають увагу, а коли він одного разу запізнився – «<...> ніхто цього навіть не помітив» [1, с. 144].

На час, коли розгортаються головні події роману (початок 70-х років XIX століття), ці усталені багатвікові догми загальноприйнятого уявлення про виховання вже не відповідають вимогам нової епохи, що призводить до їх часткового «відмирання» в останньому розділі другої книги роману. Виховані за старими канонами представники давньої американської еліти стали «<...> схожі між собою, мов паперові фігурки, вирізані з одного аркуша. <...> ніби візерунок, намальований на стіні за трафаретом» [1, с. 97]. Одним із найпомітніших «адептів» батьківських настанов у творі виступає майбутня дружина Арчера Мей Велланд. Роздумуючи про особистість своєї нареченої, Ньюланд дійшов несподіваних висновків – «<...> уся ця відвертість і невинність – не що інше, як штучно створений продукт. <...> Тому ця штучна чистота, так вправно виплекана матусями, тітоньками, бабусями і прабабусями <...> гнітила його» [1, с. 55]. Цей «гніт» ще більше посилювався, коли, переконуючи Мей якнайшвидше одружитися, «<...> він раптом відчув, що постійно говорить тільки те, чого від нього чекають, і що відповіді Мей <...> лише продиктовані традиціями й інстинктом» [1, с. 97], «<...> вона співає з чужого голосу» [1, с. 96].

Представники світського товариства взагалі не схильні мислити самостійно чи щось аналізувати. Це, зокрема, показано на прикладі Арчера: «[він] вважав за достатнє мати власну точку зору і навіть не збирався її аналізувати, – адже так само поводитися <...> ці витечені, убрані в білі жилети джентльмени з квітами в петлицях» [1, с. 11]. За визначенням письменниці, «<...> усі вони живуть у такому собі світі ієрогліфів, де ніхто не говорить, не діє і навіть не думає по-справжньому» [1, с. 54]. Елітарні кола не цікавляться глобальними економічними, політичними чи соціальними проблемами (а, зауважимо, такі проблеми були, адже в цей час США саме оголтувалися після виснажливої Громадянської війни), і їхні інтереси, як правило, доволі тривіальні. Приміром, Едіт Вортон з іронією описує, як у сім'ях Арчерів і Велландів «<...> бурхлива дискусія з приводу того, чи треба влаштовувати виставку весільних подарунків, затьмарила останні години перед весіллям» [1, с. 203]. «Павутина допотопних умовностей», що змушувала людей «<...> коритися давно віджилим правилам» [1, с. 52], призвела до того, що їхні погляди стали «<...> дитячою пародією на життя, чи-то суперечками середньовічних схоластів про метафізичні поняття, сенс яких абсолютно нікому не відомий» [1, с. 203]. Тож, поки представники благородних родин «нудилися без діла» у відведених їм конторах чи «вбивали час» на численних світських раутах, ключові місця в політичному і суспільному житті заповнили люди типу Бофорта чи місіс Стразерс – нувориші із сумнівною репутацією.

«Шаблонне» американське виховання протиставляється європейському вихованню графині Оленської. Еллен звикла мислити самостійно, а тому скептично ставиться до «сліпого наслідування традицій» [1, с. 268]. Своєю незалежною поведінкою вона нерідко шокує консервативних родичів. Зокрема, її екстравагантність часто проявляється в незвичній для США манері одягатися. У Нью-Йорку роками з уст в уста передають історію, як у вісімнадцять Еллен прийшла на свій перший бал у чорному. Для першої появи на публіці після повернення додому вона обирає темно-синю оксамитову сукню, яка, на думку Джейн Арчер, «<...> зовсім проста і пряма, мов нічна сорочка» [1, с. 47]. Незважаючи на те, що «вечорами нью-йоркські дами приймали у так званих «простих обідніх сукнях», графиня, нехтуючи традиціями, приймає гостей «<...> в довгій вільній сукні з червоного оксамиту, оздобленій блискучим чорним хутром, яке закривало її шию аж до підборіддя і спускалося вниз на груди» [1, с. 122]. На превелике здивування родичів, Еллен оселяється не на фешенебельній П'ятій Авеню, а в далекому кінці Західної Двадцять третьої вулиці – «<...> в богемному кварталі, населеному «літературною братією» [1, с. 120]. Вона незадоволена загальноприйнятим способом життя і гостро його критикує: «Чи варто було відкривати Америку тільки для того, щоб побудувати тут точну копію англійського лицемірства?» [1, с. 268]. Отож, «<...> неза-

баром виявилося, що мадам Оленська геть «ініша», щоб щиро вдаватися в речі, що цікавили все товариство» [1, с. 267]. Родичі так само втомилися від «заблуканої вівиці», яка затесалася до <...> бездоганної отари» [1, с. 16]. Їхні претензії до Еллен можна узагальнити реплікою місіс Арчер: «Мабуть, ти хочеш сказати, що місцеве товариство не таке блискуче. Твоя правда. Але ми належимо до цього товариства, і ті, хто до нас приїжджає, мають шанувати наші звичаї. А Еллен Оленська особливо – адже вона прибула сюди, втікаючи саме від того життя, яким живе блискуче європейське суспільство» [1, с. 102]. В такий спосіб «<...> мадам Оленська втратила підтримку клану Мінготтів» [1, с. 290]. Поступово від неї відвертається не лише родина, а й все світське товариство, тобто все її середовище.

Отже, всемогутні роди Вандерлейденів, Леффертсів, Чіверсів, Мінготтів, Ньюландів, Велландів та ін., з прищипаними їм спадковими рисами та шаблонним вихованням, представляють у романі характерну для натуралізму категорію середовища – стару нью-йоркську аристократію. Едіт Вортон пише, що за часів Ньюланда Арчера «Нью-Йорк <...> нагадував невелику, вельми слизьку піраміду, на гранях якої годі було знайти бодай найменшу шпарку чи якусь зачіпку, аби можна було піднятися вгору» [1, с. 58]. Середовище мало всепоглинаючий вплив на всі сфери життя своїх «реципієнтів». Воно визначало для них моральні засади, правила доброго тону, манеру одягатися й триматися на людях, регламентувало розпорядок дня і навіть вказувало, коли слід приїжджати в Оперу. Тотальний контроль вищого світу над окремими індивідами став можливий завдяки таким факторам, як багатотипові звичаї та традиції, плітки та громадський осуд.

Нью-Йорк роками організовував своє суспільне життя відповідно до загальноприйнятих норм – звичаїв та традицій. Автор описує, як «щороку п'ятнадцятого жовтня на П'ятій авеню відчинялися віконниці, розстилися килими, а на вікна вішались тришарові запони. Так виглядав пролог чергового сезону нью-йоркського світського життя. До першого листопада ці домашні ритуали завершувались <...>. А до п'ятнадцятого листопада сезон був уже в розпалі <...> дні званих обідів і танцювальних вечірок були розписані аж до Різдва» [1, с. 285]. Обідати було заведено о 7 годині, після чого представники благородних сімейств поспішали робити пообідні візити. Життя товариства було настільки чітко регламентоване, що «<...> кожен, хто мав до нього відношення, включно з власниками найманних карет і кебів, дворецькими і кухарями, точно знав, у кого і коли вечір зайнятий чи вільний» [1, с. 57].

Середовище не втрачало впливу на людей, навіть коли ті перетинали кордон. Якщо вихідці з американського бомонду вирушали в подорож, скажімо, до Європи, звичай велів оминати будь-яких контактів з іншими подорожніми. Варто згадати, як одного разу місіс Арчер і Джейн «<...> встановили мало не рекорд, не перемовившись ні словом з «іноземцями», за винятком обслуги в готелях і на залізничних вокзалах. Зі своїми співвітчизниками – крім тих, хто був їм свого часу належно представлений, – вони поводилися з ще більшою зневагою» [2, с. 213]. Коли ж під час медового місяця Арчер наважився відійти від усталених норм і таки прийняв запрошення британки місіс Карфі, середовище поспішило нагадати про себе через особу Мей. Ньюланд помітив: «<...> бажаючи здаватися невимушеною і розкритою в товаристві «іноземців», його дружина стає нестерпно провінційною у своїх міркуваннях. <...> її репліки не дозволяли співрозмовникам виявляти себе повною мірою» [1, с. 221]. Це зіпсувало вечір не лише Ньюланду, але й усім присутнім. Незручне мовчання за столом продовжувалося, аж «<...> поки жінки, на очевидну полегкість <...> чоловіків, не підвелися, щоб повернутися з їдальні у вітальню» [1, с. 221]. Показово, що саме Мей доклала всіх зусиль, аби переконати чоловіка не підтримувати знайомство з гувернером-«іноземцем» мосьє Рів'єром. Хоча Ньюланду ще «<...> ні з ким <...> не доводилося говорити так щиро і вільно з дня <...> останньої зустрічі з Недом Вінсеттом» [1, с. 221], середовище трактувало таких людей, як «надто звичайних» і «дуже неспритних у товаристві» [1, с. 225]. Дружні стосунки між ними так і не склалися.

Взаємодносини між Мей та Ньюландом взагалі дуже важливі для інтерпретації вирішальної ролі звичаїв у житті окремої людини. Так, на початку заручин Арчер бачить майбутній шлюб як приклад «пристрасної, ніжної дружби» [1, с. 53]. Проте скоро виявилося, що такий шлюб неможливий, оскільки вимагав би від Мей «<...> досвідченості й поступливості у стосунках, свободи суджень і широти думки – усього того, що родина разом з вихователями досі так ретельно виполювала з її душі» [1, с. 53]. Це приводить Ньюланда до такого висновку: «<...> набагато простіше дотримуватися традицій і поводитися з дружиною так само, як поводилися зі своїми дружинами його друзі, ніж утілювати в життя ті теорії, якими він захоплювався до одруження» [1, с. 217]. Індивідуальний погляд протагоніста на шлюб і сім'ю поступається колективним уявленням його середовища, й «Арчер мало-помалу повернувся до старих сімейних уявлень про шлюб» [1, с. 217].

Зауважимо, що конфлікт між індивідуальними прагненнями протагоністів і думкою середовища є цілком типовим для натуралістичних творів. Зокрема, в романі Теодора Драйзера «Дженні Герхардт» на прикладі трагічних стосунків між колишньою покоївкою Дженні та світським левом Лестером, письменник показує: «лише тоді, коли нависли грозові хмари й налетів ураган, коли на нього <Лестера> рушили війною всі сили суспільних умовностей, – тільки тоді він зрозумів, що, можливо переоцінив себе, що його особисті бажання й погляди – ніщо перед думкою суспільства» [2, с. 364]. Схоже відбувається й в «Епосі невинності»: через неможливість «відмахнутися від велінь» середовища Арчер так і не наважується одружитися з Еллен, яку щиро кохає. Все-таки «вони з Мей – <...> люди одного кола» [1, с. 31], думка ж «<...> про те, щоб, будучи при повному розумі, мріяти про одруження з графинєю Оленською, здавалася цілком неймовірною» [1, с. 231].

У житті нью-йоркського товариства вагому роль відіграють плітки. Без них не обходиться майже жодна світська подія. Вже в першому розділі описується, як світська публіка не стільки стежить за блискучою грою Крістіни Нільсон у «Фаусті», як обговорює подробиці втечі графині Оленської від чоловіка з «<...> його секретарем» [1, с. 20]. Ця ж тема продовжується на званні вечері в домі місіс Арчер. Додаються й нові історії – із життя Джулі-

уса Бофорта і місіс Стразерс. Під час візиту в домі Вандерлейденів Арчери, своєю чергою, повідомляють родичам найостанніші відомості про сімейні зради містера Леффертса. За жвавість циркуляції пліток у романі відповідає старий Сіллертон Джексон. В «Епосі невинності» він, по суті, виступає, як уособлення «колективної пам'яті» елітарних кіл – «<...> поміж запалими, вкритими сивим пухом скронями Сіллертона Джексона зберігалося безліч скандальних історій і таємниць, що накопичилися під незворушною поверхнею нью-йоркського товариства. Ця інформація була такою всеосяжною, а його пам'ять такою міцною, що Джексон, здається, був єдиною людиною, котра могла б повідати про таємницю Джуліуса Бофорта, банкіра, а ще про те, що сталося з красенем Бобом Спайсером, батьком старої місіс Менсон Мінготт, який так загадково зник <...> уже через місяць по одруженні» [1, с. 14]. Оскільки інформація про представників еліти фіксується в пам'яті містера Джексона й передається з «уст в уста», жоден вчинок не залишається непоміченим. У такий спосіб середовище слідує, наскільки точно окремі індивіди виконують його приписи. Це своєю чергою надає особливої ваги такому соціальному інституту, як інститут репутації. Відсутність «доброго імені» викликає громадський осуд, тому воно перетворюється для нью-йоркської знаті на своєрідний фетиш. Серед інших, йому поклоняється й Арчер: «<...> у царині думки і мистецтв Ньюланд Арчер уважав себе інтелектуально набагато вищим за <...> рафінованих представників старої нью-йоркської аристократії. <...>, але всі разом вони представляли Нью-Йорк. Очевидно тому, <...>, Арчер змушений був приймати їхню точку зору на моральні засади. Він інтуїтивно відчував, що йти наперекір громадській думці досить важко, і навіть... непристойно. До того ж – це могло окошитися <...> на його репутації» [1, с. 12]. Навіть стара Кетрін Мінготт намагалася публічно не порушувати загальноприйнятних норм і, за свідченням Сіллертона Джексона, «за весь цей час <...> жодним чином не заплямувала своєї репутації» [1, с. 18].

Єдиним представником нью-йоркських елітарних кіл, хто не боїться кинути виклик середовищу, є графиня Оленська, а тому її репутація вважається доволі сумнівною. На думку Еллен, у тому, щоб «жити серед усіх цих добрих людей, які хочуть від вас тільки одного – щоб ви прикидалися», крилася «<...> справжня самотність» [1, с. 90]. Рідні дуже лестило, що їхня «<...> небога все ще залишається дружиною графа» [1, с. 184]. Вони намагалися якщо не переконати Еллен повернутися до Європи, то принаймні зберегти «status quo»: графиня могла залишитися в США окремо від чоловіка, але як заміжня дама, адже «<...> шлюб є шлюб» [1, с. 184]. Що ж до мадам Оленської, то та відкрито заявляла: її чоловік був негідником і їхнє сімейне життя не склалося. Вона навіть наважилася вимагати розлучення, адже хотіла відвоювати власну свободу. Такий мотив для середовища був незрозумілим. Як зауважила Мей: «Я не думаю, що для Еллен важлива її репутація в товаристві, і ніхто напевно не знає, що для неї важливо» [1, с. 290]. Поведінка графині викликала громадський осуд. Від страху, що граф «<...> може зайвити навселюд що-небудь непристойне <...>, щось таке, що може виявитися <...> небажаним, викликати пересуди і зашкодити <...> репутації» [1, с. 128], середовище просто її ігнорувало, як і все «неприємне» [1, с. 134], з яким стикалося.

Оскільки в романі «Епоха невинності» спадковість, виховання та середовище виступають вирішальними факторами у становленні персонажів і мають нездоланий вплив на їхню поведінку, у творі, за визначенням Е. Золя, «скрізь панує детермінізм» [3]. Воля окремого індивіда нівелюється. Наприклад, описуючи спосіб життя професора Емерсона Сіллертона та його дружини Еммі, Едіт Вортон додає: «Але такі вже вони були Сіллертони, й іншими бути не могли» [1, с. 245]. Дискутуючи з місіс Велланд про те, яке майбутнє чекає на Еллен, Арчер подумки зазначає: «Те, що ми самі уготували для неї» [1, с. 165]. Власне, його стосунки з мадам Оленською також припиняються всупереч їхньому бажанню: «Немов миттєвий <...> спалах вихопив із п'явки картину <...> – і на цій картині він і Еллен були зображені коханцями, причому в буквальному розумінні слова. Він угадав <...>, що за допомогою засобів, з якими він досі ще не стикався, його нарешті розлучили із співчасницею цього злочину» [1, с. 369]. Безперервний контроль зі сторони середовища, нездатність вирватися за межі матриці суспільних відносин, заданої застарілими правилами добропристойності, «класифікація» людей відповідно до їх родової спадковості, неможливість поводитися на власний розсуд чи всупереч нормам шаблонного виховання роблять атмосферу нью-йоркських фешенебельних кіл неймовірно задушливою. У такий спосіб у романі виникають характерні для натуралістів образи «життя-страждання» та «життя-тюрми».

Філософія натуралізму вплинула й на особливості художнього стилю Едіт Вортон. У романі «Епоха невинності» це, зокрема, проявляється у виборі мовних засобів. Намагаючись максимально правдиво, так би мовити, з науковою точністю, описати життя нью-йоркської еліти, письменниця використовує велику кількість наукової лексики з галузі соціології, антропології, біології і навіть юриспруденції. Наприклад, Едіт Вортон пише, що «пристойне» та «непристойне» «<...> так само багато важило у житті товариства <...>, як і тисячі років тому тотемі й табу <...> вселяли жах у серця його далеких предків» [1, с. 7]. Мінготти вважалися впливовим і багатим «кланом» [1, с. 16]. Наступний день після заручин Ньюланд і Мей присвятили візитам, «<...> адже цей ритуал був обов'язковим» [1, с. 32]. Більшість шлюбів розглядаються Арчером як «партнерство», що «<...> можливе <...> завдяки невіданню однієї сторони і лицемірству другої» [1, с. 53]. Лоуренс Леффертс думає, що Станіслав Оленський – це «породистий екземпляр» [1, с. 20]. Місіс Вандерлейден нагадувала «<...> якусь давно померлу допотопну істоту, вмерзлу у вічні льоди» [1, с. 61]. Разом із чоловіком вони виконували в товаристві функцію «суду вищої інстанції» [1, с. 65]. Розглядаючи питання про роль наукової лексики у творі, слід звернути увагу на десяту главу першої книги роману. Під час прогулянки з Мей Арчер зауважує, що, незважаючи на свій вік (майже двадцять два роки), його наречена залишається на диво інфантильною. При цьому, перше, що спадає йому на думку – це історія про «<...> неодноразово згадувану в працях натуралістів печерну рибу з Кентуккі, зір якої повністю атрофувався через його непотрібність – адже вона все життя проводить у цілковитій темряві» [1, с. 96]. Тож протагоніст задається питанням: «А раптом після того, як він дозволить Мей Велланд розплющити очі, вони зможуть бачити саму тільки темряву?» [1, с. 96].

Художньому стилю Едіт Вортон притаманне скрупульозне ставлення до деталей. Загалом, такий підхід є доволі характерний для творчості письменників-натуралістів. Як приклад, можна навести ґрунтовний опис фінансових операцій Френка Алджернона Каупервуда – головного героя «Трилогії бажання» Теодора Драйзера, чи, скажімо, деталізований опис процесу самоосвіти Мартіна Ідена з однойменного роману Джека Лондона. У романі «Епоха невинності» наводяться докладні описи інтер'єрів та екстер'єрів, як-от будинків старої Кетрін Мінготт, місіс Арчер, Бофортів, Вандерлейденів та Велландів. Подається вичерпний аналіз модних тенденцій серед елітарних кіл. Автор наводить точний опис зовнішності персонажів. Наприклад, стосовно старої «Катерини Великої» зазначається: *«Власні тілеса місіс Мінготт <...> перетворили цю енергійну пампушечку з тендітними ступнями і точеними щиколотками на такий собі величний природний феномен. <...> багатоярусне підборіддя рясними фаландами спадало в запаморочливі глибини її неосяжних грудей <...>, а ще нижче хвилі чорного шовку переливалися через поруччя широкого <...> крісла і на хребтах тих хвиль, мов чайки, білили дві крихітні руки»* [1, с. 33]. Еллен Оленська постає перед читачем як *«<...> струнка молода жінка, трохи нижча на зріст від Мей Велланд, з густим кучерявим каштановим волоссям»* [1, с. 13]. Сама ж Мей вражає всіх своєю красою і скидається чи то на *«скульптурне зображення однієї з громадянських чеснот або грецьких богинь»* [1, с. 210], чи то на *«Діану-мисливцю»* [1, с. 215]. Цікаво, що Едіт Вортон жодного разу не згадує про зовнішність протагоніста роману Арчера, а також його тестя містера Велланда. Вірогідно, в першому випадку письменниця частково керується тим, що всі події твору сприймаються крізь призму саме його переживань, тобто постають такими, якими саме він їх бачить. Оскільки Ньюланд не може спостерігати за собою збоку, то й відомості про його зовнішній вигляд не наводяться. Що ж до містера Велланда, то той сприймається як певна абстракція – «верховне божество» [1, с. 137]. Він не приймає жодних рішень, не бере активної участі в сімейному чи суспільному житті й виступає як своєрідний об'єкт турбот зі сторони рідних – *«об'єкт загального поклоніння»* [1, с. 137]. По суті, містер Велланд є тим, ким у майбутньому під впливом середовища та Мей судилося стати Арчеру: якщо перший перетворився на мовчазного чоловіка, який *«не мав власної думки, зате мав безліч звичок»* [1, с. 136], то другий – на людину, *«<...> з якою ніколи нічого не трапляється»* [1, с. 254]. Тобто рутинна, одноманітність та власна безініціативність перетворили тестя і зятя на постаті незначні, на людей безвільних, так би мовити, безликих.

Висновки. Отже, проінтерпретувавши роман «Епоха невинності» з позицій філософії натуралізму, вважаємо, що у вказаному творі центральне місце займають три натуралістичні категорії – спадковості, виховання та середовища. Вони тісно пов'язані між собою та мають вирішальний вплив на становлення протагоністів, їхню лінію поведінки та подальшу долю. Внаслідок цього роман характеризується суворим детермінізмом – воля окремого індивіда нівелюється. Філософія натуралізму вплинула й на художній стиль Едіт Вортон. Їй притаманне вживання наукової лексики та скрупульозне ставлення до деталей. На наш погляд, натуралістичні аспекти творчості письменниці можуть стати плідною основою для подальших досліджень.

Література:

1. Вортон Е. Епоха невинності. Харків, 2016. 400 с.
2. Драйзер Т. Джентлі Герхардт. Харків, 2016. 425 с.
3. Золя Э. Экспериментальный роман. Litre Book. URL: http://librebook.me/le_roman_experimental (дата звернення: 10.10.2018 р.).
4. Campbell D.M. «Where are the ladies?» Wharton, Glasgow, and American Women Naturalists. Studies in American Naturalism. 2006. № 1 & 2. Vol. 1. P. 152–168.
5. Nevius Blake. Edith Wharton: A Study of Her Fiction. Berkeley: U of California P, 1953. 271 p.
6. Pizer D. The Naturalism of Edith Wharton's «The House of Mirth». Twentieth Century Literature. 1995. № 2. Vol. 41. P. 241–248.
7. Rubin L. Aspects of Naturalism in Four Novels by Edith Wharton. Twentieth Century Literature. 1957. № 4. Vol. 2. P. 182–192.
8. The Oxford Handbook of Literary Naturalism / R. Armstrong, B. Bender, Ch. Beyers and others; ed. Keith Newlin. Oxford University Press, 2011. 536 p.

Анотація

Х. БЛИНСЬКА. НАТУРАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОМАНУ ЕДІТ ВОРТОН «ЕПОХА НЕВИННОСТІ»

Стаття присвячена питанню натуралістичних тенденцій у романі Едіт Вортон «Епоха невинності». Проаналізовано вплив спадковості, виховання, середовища на становлення протагоністів та їхню поведінку. Прослідковано вплив філософії натуралізму на художній стиль письменниці.

Ключові слова: натуралізм, спадковість, виховання, середовище, детермінізм, художній стиль.

Аннотация

К. БЕЛИНСКАЯ. НАТУРАЛИСТИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РОМАНА ЭДИТ УОРТОН «ВЕК НЕВИННОСТИ»

Статья посвящена вопросу о натуралистических тенденциях в романе Эдит Уортон «Век невинности». Проанализировано влияние наследственности, воспитания и среды на становление протагонистов, их поведение. Прослежено влияние философии натурализма на художественный стиль писательницы.

Ключевые слова: натурализм, наследственность, воспитание, среда, детерминизм, художественный стиль.

Summary

KH. BILYNSKA. NATURALISTIC TENDENCIES OF EDITH WHARTON’S “THE AGE OF INNOCENCE”

The article is dedicated to the issue of naturalistic tendencies in Edith Wharton’s “The Age of Innocence”. The influence of heredity, upbringing and environment on the protagonists’ development and behavior has been traced. The writer shows how the inherited qualities are further intensified by upbringing and how it affects the characters’ future welfare. The protagonists are under total control of their environment – the New York leisure-class society. It determines their motives and actions, as well as has overwhelming effect on their personal lives, ensured by means of gossip and public censure. As a result, the novel is characterized by strict determinism – the will of a separate individual is neglected. All these factors are analyzed on the example of Newland Archer’s relationships with his family, and friends, and especially with Ellen Olenska – the only woman he loves.

Naturalistic philosophy has also got a vast impact on Edith Wharton’s writing style. In order to be as accurate as possible, the author gives long detailed descriptions of clothes and décor, as well as pays much attention to manners and traditions of the 19th century New-York upper class society. She extensively uses scientific terms from biology, sociology, anthropology and jurisprudence, which makes the novel look like a thorough study of everyday life among the American elite at that time.

After a careful investigation, it has been summarized that the question of naturalistic tendencies in Edith Wharton’s works may become a prolific base for further research.

Key words: naturalism, heredity, upbringing, environment, determinism, writing style.